

I S S N 1 3 9 2 - 7 3 7 X

Archivum Lithuanicum 21

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO
VILNIAUS UNIVERSITETAS
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

ARCHIVUM *Lithuanicum* 21

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIUS 2019

Redaktorių kolegija / Editorial Board:

PROF. HABIL. DR. *Giedrius Subačius* (filologija / philology),
(vyriausiasis redaktorius / editor),

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO,
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Birutė Triškaitė* (filologija / philology),
(vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja / associate editor),

LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

HABIL. DR. *Ona Aleknavičienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Roma Bončkutė* (filologija / philology),
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

PROF. DR. *Pietro U. Dini* (kalbotyra / linguistics),
UNIVERSITÀ DI PISA

PROF. HABIL. DR. *Jolanta Gelumbeckaitė* (kalbotyra / linguistics),
JOHANN WOLFGANG GOETHE-UNIVERSITÄT FRANKFURT AM MAIN

DR. *Reda Griškaitė* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DOC. DR. *Birutė Kabašinskaitė* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Bronius Maskuliūnas* (filologija / philology),
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS

DOC. DR. *Jurgis Pakerys* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Rūta Petrauskaitė* (filologija / philology),
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, KAUNAS

HABIL. DR. *Christiane Schiller* (kalbotyra / linguistics),
HUMBOLDT-UNIVERSITÄT ZU BERLIN

PROF. DR. *William R. Schmalstieg* (kalbotyra / linguistics),
PENNSYLVANIA STATE UNIVERSITY, UNIVERSITY COLLEGE

HABIL. DR. *Darius Staliūnas* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Mindaugas Šinkūnas* (kalbotyra / linguistics),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Aurelija Tamošiūnaitė* (filologija / philology),
JOHANNES GUTENBERG-UNIVERSITÄT MAINZ

DR. *Jurgita Venckienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

Turinys (Contents)

Straipsniai (Articles)

Wolfgang Hock

Untersuchungen zu Daukšas Postille – IV. *Zur Textkonstitution* o 9

Birutė Triškaitė

Milkų šeima XVII–XVIII a. Prūsijos Lietuvoje: genealogijos rekonstrukcija o 73

Kotryna Rekašiūtė

Heinrichas Theodoras von Schönas: ryšiai su masonais o 127

Birutė Kabašinskaitė

Katekizmo pokyčiai XVIII–XIX a. pradžios lietuviškoje kalvinistų raštijoje o 147

Roma Bončkutė

Simono Daukanto *Būdo* recepcija Maironio *Apsakymuose apie Lietuvos praeigą* (1891) o 165

Giedrius Subačius

Pirmosios Simono Daukanto knygos *Prasma lotynų kalbos* (1837)

raidės <I-, J->, <i-, j-> ir jų rinkėjai o 193

Jurgita Venckienė

Hektografinis *Trumpas lietuviškos gramatikos konspektas* –

nežinota XIX a. pabaigos gramatika o 209

Daina Urbonaitė, Loreta Vaicekauskienė

Gimtoji kalba mokykloje: Vakarų Europos švietimo paradigimų istorija

su šiandieninės Lietuvos prieskoniu o 233

Ramunė Čičirkaitė

Ar žodžio galo balsių ilgumą lemia kalbų kontaktai? Praeities mįslė

iš kelių kartų įvairiakalbių vilniečių perspektyvos (trukmės aspektas) o 255

Publikacijos (Publications)

Ona Aleknavičienė

Henriko Lyzijaus laišakai (1718, 1722) Prūsijos karaliui Frydrichui Vilhelmui I

dėl Karaliaučiaus universiteto Lietuvių kalbos seminaro o 283

Recenzijos (Reviews)

Reda Griškaitė

Recenzuojama: Aurelijus Gieda, *Manifestuojanti Klėja. Istorikai ir istorika Lietuvoje 1883–1940 metais*, 2017 o 311

Vilma Žaltauskaitė

Recenzuojama: Reda Griškaitė, *Nuo botanikos iki istorijos: Paluknio dvaro literatė Aleksandra Volfgangaitė. Aleksandra Tekla Sofja Wolfgang, 1805–1861. Bibliotheca Archivi Lithuanici* 10, 2016 o 331

Paweł Brudzyński

Recenzuojama: *Samuelio Boguslavo Chylinskio Biblija: NOVUM TESTAMENTUM Domini Nostri Jezu Christi Lithuanicâ Lingvâ donatum* o 339

Dalia Dilytė

Recenzuojama: Mikas Vaicekuskas (sud., par.), Daiva Krištopaitienė (par.), Kristijonas Donelaitis, *Raštai 2. Poetiniai tekstai. Metų eilutės ir žodžių junginiai, Metų fragmentas, Pričkaus pasaka apie lietuvišką svodbą, pasakėčios, eilėraščiai, kiti eilėlavimai*, Dokumentiniai ir kritiniai leidimai, vertimai, 2019 o 347

Dalia Satkauskytė

Recenzuojama: Arūnas Streikus, *Minties kolektyvizacija: cenzūra sovietų Lietuvoje*, 2018 o 353

Ruth Leiserowitz

Rezension von: Gitanas Nausėda, Vilija Gerulaitienė (Hrsg.), *Chronik der Schule zu Nidden*, 2013; Gitanas Nausėda, Vilija Gerulaitienė (sud.), *Nidos mokyklos kronika*, 2016 o 361

Diskusijos, apžvalgos, pastabos (Discussions, Surveys, Notes)

Gytis Vaškelis

In memoriam Petruui, Petruui Kalibatui (1948–2019) o 371

Vilma Žaltauskaitė

Lietuvos istorijos institutas, Vilnius

Recenzuojama:

Reda Griškaitė,

Nuo botanikos iki istorijos:

Paluknio dvaro literatė Aleksandra Volfgangaitė.

Aleksandra Tekla Sofia Wolfgang, 1805–1861

Bibliotheca Archivi Lithuanici 10

Vilnius: Lietuvos istorijos institutas,
2016, 268 p., ISSN 1648-3294

Parašysiu labai asmenišką rašinių serijos *BALt* dešimtojo tomo knygai. Tai – Lietuvos istorijos instituto išleista Redos Griškaitės studija *Nuo botanikos iki istorijos: Paluknio dvaro literatė Aleksandra Volfgangaitė. Aleksandra Tekla Sofia Wolfgang, 1805–1861*. Jos parašytos „Pratarmės“ teksto atvirumas padėjo taip apsispręsti. Rašyta:

O ir jausmai, kuriuos patyriau rašydama šį tekstą, buvo nepaprasti – per naujus šaltinius ir per mūsų krašto istorijai svarbių vyrų biografijas palengva skleidėsi ir šios ypatingos moters gyvenimas. Šaltiniai aiškiai rodė ir vieną itin svarbią aplinkybę – Vilniuje gimusi ir universitetinėje šeimoje lavinta moteris prioritetą atidavė ne miestui, bet kaimui, t. y. ne Vilniui, bet Palukniui – visai greta Senujų Trakų įsikūrusiam Volfgangų šeimos dvarui. [...] Todėl šią moterį vadinu Paluknio dvaro literate. Žinoma, literate anų dienų prasme – ne tik grožinius, bet ir istorinius ir net gamtamokslinius tekstus rašančia moterimi. Volfgangaitės kūryba ir buvo svarbiausia šios knygos ašis (p. 9).

Keletu sakinių Griškaitė aprašo knygos esmę. Autorė intriguoja skaitytoją savo džiaugsmu – nurodydama apie tyrime panaudotus anksčiau tyrėjų neliestus šaltinius, taip pat rašo, kad pavyko identifikuoti net anonimiškai spausdintus darbus. Teigia, kad

[s]avo ruožtu ši nauja medžiaga padėjo apčiuopti ir to meto rašančios moters problemas, parodyti koks svarbus jai buvo vyriškasis kontekstas. Pastaroji aplinkybė lėmė ir knygos struktūrą. Iki šiol tokiu būdu XIX amžiaus pirmosios pusės Lietuvos moters biografija nebuvo analizuota (p. 9).

Temos, kurias analizuoja autorė (pavyzdžiui, intelektualinių dvarų istorija, jų kasdienybė, kūrybingos netekėjusios moters XIX a. pirmojoje pusėje intelektualinis ir emocinis pasaulis, veikla, anuometinės visuomenės požiūris į tokias moteris), tik parodo, kad jos atliktas tyrimas yra daugiaspektis, perspektyvus ir vertingas. Tuo jis įdomus ir akademiniam skaitytojui, ir XIX a. Lietuvos kultūra besidominčiam. Taigi belieka linkėti malonaus ir naudingo skaitymo persikeliant į XIX a. Vilnių, universiteto Farmacijos ir farmakologijos profesoriaus (vieno iš Vilniaus medicinos draugijos įkūrėjų) evangeliko liuteronu Jono Frideriko Volfango (1776–1859) ir katalikės Aloyzos Pacovskytės-Volfangienės (1785 *vel* 1786–1846) šeimą. Čia gimė dukros Aleksandra, Julija, Sofija, Veronika, Vilhelmina, Emilija bei sūnus Ksaveras. Vėliau – persikelti į šios šeimos dvarą Paluknyje, tapusį „moterų karalyste“, kuriame sutiksime ne tik moteris, bet ir kartūzą vienuolį ir Senujų Trakų parapijos administratorių Paulių Geniušą ar nusikelti į Druskininkus, kur gydytoju dirbo, literatūriniu darbu užsiėmė Aleksandros brolis Ksaveras. Toks persikėlimas bus įdomus, nes Griškaitės akademinis įdirbis – monografijos, šaltinių publikacijos (svarbiausios monografijos yra nurodytos knygos viršelio atvarte, tačiau gausios kritinės šaltinių publikacijos nutylėtos¹) – ir šios knygos herojų nepalieka vienišų bestypsančių XIX a. pirmosios pusės istorijoje, o parodo jų veiklą, kūrybą plačiame tuometinio kultūrinio, politinio gyvenimo kontekste, kultūrinių normų rėmuose. Griškaitė pastebi jų unikalumą ir tipiškumą, reikšmingumą. Taigi autorės „Pratarmės“ įžvalgų jau pakanka, kad knyga būtų perskaityta. XIX a. Lietuvos kultūros reiškiniai – literatūros, mokslo, švietimo, o su jomis politikos problemos bei jomis gyvenančios asmenybės – toks Griškaitės tyrimų laukas, kuriame gražiai įsikomponuoja ir šis tyrimas.

Griškaitės knygą apie Aleksandrą Volfangaitę ir jos botaniką bei istoriją (-as) skaičiau ne kartą. Skaičiau šios knygos rankraštį kaip kolegės tyrimą ir žinodama jos tyrimų interesus bei atidumą šaltiniams, pagarbą skaitytojams. Taigi visus savus pastebėjimus, ir tada jų nebuvo daug, turėjau progos jai išsakyti. Tačiau akivaizdu, kad publikuota knyga praaugo jos rankraštį. Autorės požiūris visiškai atitinka ir dera su *BALt* koncepcija, šio leidinio ypatingu dėmesiu šaltiniui, kalbai, ženklui arba viskam, kas sudaro kritinio šaltinio publikavimo, pateikimo skaitytojui esmę. Griškaitė šioje serijoje publikuoja naują tyrimą – studiją, kuri paremta ir autentiškais šaltiniais bei išstudijuota istoriografija, o tyrimo tekstą papildė dažnai pirmą kartą skaitytojui pateikiamais gausiai cituojamais šaltiniais. Cituota originalo kalba, atkartojama šaltinio struktūra, rašyba. Tada citata ir informuoja, ką autorė norėjo pabrėžti, ir kartu parodo patį šaltinį, jį rašiusį asmenį, instituciją, epochą. (Tiesa, pamenu, kad svarstėme XIX amžiaus istorijos skyriuje, ar citatų nereikėtų išversti į lietuvių kalbą, tačiau autorė pasirinko jas atpasakoti tekste, o cituoti autentiškai.)

1 Paminėtina, kad Griškaitė yra parengusi ir išleidusi daugiau kaip dešimt kritiškai komentuotų šaltinių publikacijų. Nurody-

čiau keletą naujausių: Moravskis 2009; Tiškevičius 2013; Moravskis 2016.

Autorė minėjo, kad knygos struktūra atspindi socialinius rašančios, kuriančios moters, nesukūrusios šeimos, padėtį ir ryšius XIX a. pirmosios pusės Lietuvoje, nurodo moteriai kilusias problemas. Naudodama šaltinius ir literatūrą autorė po kruopelytę rekonstruoja ne tik šeimos istoriją, ypač tėvo (žinomo ir aktyvaus Vilniaus universiteto mokslininko Jono Frideriko Volfango) ir pačios Aleksandros asmeninius ir akademinis ryšius. Beje, pastarieji analizuojami beveik kiekviename knygos skyriuje, nes akademiniai interesai organiškai siejosi su visu jos tėvo ir Aleksandros gyvenimu. Taigi knygą sudaro jau minėtoji „Pratarmė“ ir penki skyriai: įvadas („Vietoj įvado“), „Duktė“, „Sesuo“, „Bičiulė“ ir „Išvados“, taip pat šaltinių, skelbtų šaltinių ir literatūros, santrumpų ir į tekstą įterptų ženklų, iliustracijų sąrašai, santrauka anglų kalba, asmenų ir vietų rodyklės. Viskas, ko gali prireikti aktyviam skaitytojui, nors trumpam paėmusiam knygą į rankas. Knygoje net 88 spalvotos iliustracijos. Visos detalios aprašytos ir pakomentuotos, todėl išsamiai papildo tekstą, yra ir savarankiški ano ir šio laiko pasakojimai. Pavyzdžiui, galima tiesiog knygoje pavartyti Aleksandros parašytos knygos, kuri buvo dedikuota imperatorienei Aleksandrai, puslapius (p. 60–69). *Rys historyczny usiłowań w uczeniu głuchoniemych zakładów na ten cel przeznaczonych* buvo išleista Vilniuje 1830 m. ir skirta kurčnebylių mokymo istorijai. Griškaitė detalios analizuoja ir įvertina šį darbą, kaip ypatingą indėlį mokslui, ypač knygos dalį apie kurčnebylių mokymą Lietuvoje (p. 57–80). Panašiai galima perskaityti ir laiškus, pamatyti juose siųstas išdžiovintas gėles (p. 178–180, 188–191), kitus archyvų dokumentus. Iliustracijų kokybė aukšta, tačiau pasakytina, kad kai kurias iliustracijas – tekstus – sunkoka perskaityti tik dėl nedidelio knygos formato. Dėl to nukentėjo ir išpūdingi dvarų ribų planai (p. 124–125, 128). Griškaitės, Gedimino Vitkaus darytos nuotraukos – dar viena iliustracijų grupė, kuri labai šiltai pasakoja ir rodo Volfangų šeimos ir Paluknio istoriją (pavyzdžiui, p. 118–119, 147, 176, 183). Ypatingi autorės komentarai – pasakojantys istorijas istorijose, atskleidžiantys platų kultūrinį analizuojamų ir aprašomų įvykių kontekstą (pavyzdžiui, p. 116, 193). Knygoje panaudota aštuonių Lietuvos ir Lenkijos atminties saugojimo institucijų medžiaga, konsultuotasi su jų specialistais. Taigi ir iliustracijos, ir tyrimas – originalūs ir nauji.

Autorė nurodo, kad

[i]ki šiol nebuvo specialiai tirta savita moterų grupė – Vilniaus universiteto profesūros dukterys. Šiokio tokio dėmesio, bet taip pat daugiausia tik savo žymių tėvų kontekste, sulaukė tik pavienės moterys. [...] Tačiau net ir paviršutiniškas žvilgsnis į šį gana nedidelį socialinį sluoksnį rodo „kitokias“ moteris – visos augo akademinėje aplinkoje, girdėjo daugiau intelektualinių pašnekesių, beveik visos buvo tėvų pagalbiniųkės jų mokslinėje veikloje. Visoms buvo įprasta kasdienė proto mankšta. Aleksandra Volfangaitė šioje grupėje akivaizdžiai lyderiauja, nes nė viena iš minėtų moterų netapo savo darbus spausdinančia literate (p. 81).

Taigi Griškaitė rašo lyderės akademinėje veikloje istoriją ir parodo jos veiklos unikalumą, savitumą, reikšmingumą ir tokios veiklos kainą anuometinėje visuomenėje.

Nebūsiu labai nuosekli, detali ir nuosekli yra autorė, tačiau atkreipiu dėmesį į jos ištaimes, pastebėjimus, analizę, kuri leido pamatyti ir įvardyti netikėtas sąsajas, ryšius (pavyzdžiui, masonų, šubravcų pėdsakus – tai parenkant krikšto tėvus, tai augalų pavadinimuose). Reikšminga, kad autorė ne tik itin detaliai, su gausiomis nuorodomis į šaltinius ir literatūrą atkuria knygos veikėjų biografijas (Aleksandros tėvo Jono Frideriko Volfango, brolio Ksavero, draugo Pauliaus Geniušo), bet jas komponuoja į to meto kultūrinio, akademinio, intelektualio visuomenės gyvenimo kontekstą. Ir tai leidžia pamatyti jų gyvenimo bei veiklos unikalumą ir tipiškumą. Leidžia patirti, kaip intelektualinis gyvenimas nepaisė valstybių sienų, vyko pagal savitą akademinę logiką (o ji pasižymėjo ir tuo, kad mokslininkai savo rankraščius dovanodavo kitiems leisdami publikuoti ir taip norėjo sudominti savo mokslu tuos, kurių vardu jie buvo publikuojami; arba po devyniolikos metų galėjo atrasti savo darbą publikuotą kitu vardu be jokio sutikimo [p. 34] – tai vis faktai iš Aleksandros tėvo biografijos). Autorė taip pat pastebi, kad tuomet botanikos mokslas išgyveno pakilimą, „tyrėjai atsigręžė į savo krašto gamtą“, registravo ir sistemino augalus, ir itin svarbūs tapo moksliniai kontaktai. „Buvo rašoma tūkstančiai laišku – keičiamasi informacija, sėklomis ir herbariumais, diskutuojama apie tyrimų eigą ir tyrimų teritoriją“ (p. 31). Tuomet viso „botaninio sąjūdžio Lietuvoje“ (p. 36) kontekste, be kita ko, kitaip, plačiau ir universalesniame kontekste, galime įvertinti pranciškonų vienuolio Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos botaninę veiklą ir jo indėlį į Lietuvos mokslą. Ir tai, kiek jam nusipelnė Jonas Friderikas Volfangas ir Aleksandra Volfangaitė. Pavyzdžiui, jie – idėja ir darbu – prisidėjo siūlydami lietuviškų pagonišku dievybių vardus augalams Pabrėžos herbariume: botanikai suskaičiuoja net 43 tokius atvejus.

Taigi ne be Volfango ir jo dukters Aleksandros pagalbos svarbiausių prieš septynerius metus uždarytos Šubravcų (kitaip – Nenaudėlių) draugijos narių vardai „persikėlė“ į Pabrėžos herbariumą ir savo gyvenimą „tęsė“ Žemaitijos floros vardyne (sic!) Štai Jono Chodzko slapyvardis Vaižgantas [...] buvo suteiktas šlakinei kregždūnei (p. 55).

Knygoje detalčiai rekonstruojama akademinė, literatūrinė Aleksandros biografija (beje, prasidėjusi jai tebuvus 16-os [p. 38]), tačiau joje visada labai reikšmingą vietą užėmė šeima. Šeimos nariams tyrime skiriama daug dėmesio. Pirmiausia – tėvas, kuris savo vaikus skatino imtis akademinės veiklos, kūrybos (p. 105). Autorė konstatuoja, kad „Šubravcų dvasia auklėti vaikai tiesiog negalėjo nerašyti. Nuolatinė pramoga su knyga ir plunksna buvo neatskiriama jų kasdienos dalis“ (p. 117).

Vėliau detalaus tyrėjos žvilgsnio sulaukia Aleksandros brolis Ksaveras Volfangas (1809–1864). Jis trylikos metų būdamas išspausdino pirmąjį vertimą – 1822 m. Vilniuje (p. 87–121). Ksaveras Volfangas „į istoriją įėjo kaip Druskininkų kurorto gydytojas – tapo žymiu šio miesto vardu, ten ir palaidotas“ (p. 88). Jis ir gydytojas, ir literatas. Pirmojo Druskininkų kurorto leidinio *Ondyna Druskienickich Źródł* (1844–

1846) leidėjas ir redaktorius, turėjęs aiškia programą ir viziją (p. 98–99). Nenuostabu, kad taip detaliai aprašomas Druskininkų laikotarpis. Šio kurorto istorijai Griškaitė skyrė ne vieną tyrimą².

Seserų istorijos telpa į poskyrį „Moterų karalystė“ (p. 135–141), kuris skirtas Paluknio dvaro gyventojoms: net šešiolikai moterų vienu metu jame šeiminkavusių ar radusių prieglobstį. „Minėta, kad nė viena Volfgangaitė taip ir neištekėjo – moters intelektualumas tada dažnai lėmė vienystę. Lietuvoje tokių pavyzdžių būta ir daugiau“ (p. 135), tačiau Paluknys priglaudė ir kitas moteris – giminaites, augintines. Šiais ryšiais atskleidžiamas Aleksandros – vyresniosios sesers – elgesio modelis ir pareigos, rūpestis seserimis, jų mokslais, mokėjimas mokslą vertinti, juo gyventi. Seserys Emilija, Veronika, Vilhelmina, brolis Ksaveras dovanojo artefaktus Vilniaus senienų muziejui (p. 121)³.

Atkreipčiau dėmesį ir į Paluknio dvaro aprašymą. Griškaitė turi tokios analizės įdirbį, mato kontekstą⁴. O šią knygą iš kitų man išskiria Paluknio dvarui priklausiusių valstiečių šeimų su pavardėmis suminėjimas (p. 123–129). Ne tik dvarų savininkai turi vardus ir istorijas, kitų veikėjų istorijos prasideda ir baigiasi dvarų inventoriuose, pastebėjimuose, kad dvaras neturėjo skolų, gaudavo 700 rublių pelno (pastebėčiau, kad turtingos parapijos klebono pajamos turėjo būti didesnės). Taigi kartais į keletą eilučių sutalpinama daugelio gyvenimų istorija.

Jau skyriuje apie brolį Ksaverą šmėsteli Pauliaus Geniušo vardas ir pavardė (p. 105, 110, 139), o ketvirtajame skyriuje „Bičiulė“ (p. 123–202) paskirti keli poskyriai šio asmens ir Aleksandros emocinių ir intelektinių ryšių rekonstravimui (p. 142–202). Analizuojant kartūzų vienuolio Geniušo (vienuolinis vardas Donatas) (p. 142–202) istoriją yra papasakota ir vienuolijos likimo istorija (p. 145, 167–171), ir asmeninių ryšių, draugystės su Aleksandra istorija. Ji prasidėjo 1838 m. vienuoliui įsikūrus Senujų Trakų benediktinų vienuolyne (jam buvo pavesta administruoti ir Senujų Trakų parapiją, kuriai priklausė Paluknys). Ryšius rekonstruoti padėjo 243 išlikę Volfgangaitėi adresuotų Geniušo laiškų originalai ir penkių laiškų nuorašai arba jų fragmentai. Korespondencija tikrai gausi, stebuklingai išlikusi bei saugoma Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje. Korespondencija rašyta dešimt metų – nuo 1838 m. sausio iki 1848 m. rugpjūčio, t. y. nuo pažinties pradžios iki pat dvasininko mirties (p. 146). Unikalūs laiškai įdėmiai autorės perskaityti, itin gausiai panaudoti, net 82 pacituoti. Jie labai praturtina tyrimą. Griškaitė pažymi, kad

korespondencija yra unikali medžiaga ne tik abiejų adresatų, bet ir Paluknio bei Senujų Trakų „biografijoms“. Nors šiuose dvasininko, maža to, garsaus pamokslininko, rašytuose laiškuose vyrauja religinė tematika, o kai kurie jų primena visus homiletikos mokslo ir meno reikalavimus atitinkančias religinio turinio kalbas, ten ir labai daug kasdienių, pasaulietinių, dalykų (p. 147).

2 Griškaitė 2003.

3 Griškaitė 2015.

4 Griškaitė 2016.

Autorė pastebi, kad priešingai nei istoriografijoje teigiama, šiuos asmenis suartino „meilė knygai ir literatūrai“ (p. 148), o ne botanika (nors ir ji buvo svarbi abiem, p. 175–176). Autorė įvardija ne vieną literatūrinio-epistolinio pokalbio objektą – Julijų Slovackį, Honoré de Balzacą, Joną Čečiotą, Aleksandrą Tišinskį ir dar daug kitų asmenų kūrybos. „Apie knygas diskutuota rimtai ir karštai“ (p. 149), o „korespondentų mintys sukosi ne tik apie perskaitytus veikalus ir mokslinius straipsnius, bet ir apie istorinius dokumentus“ (p. 152), dalytasi ir aptarinėta „pačių korespondentų kūryba“ – poezija, proza (p. 154–155). Paminėtina, kad Griškaitė nustatė iki tol nežinotus Aleksandro vertimus ir publikacijas (p. 155–159), kurie spausdinti prisidengiant pseudonimais. Laiškuose surasta ir būsimą Žemaičių (Telšių) vyskupo Motiejaus Valančiaus pavardė. Jis minimas kaip Romos katalikų dvasinės akademijos Sankt Peterburge dėstytojas ir geras, naudingai dirbantis dvasininkas (p. 174). Itin sušildo tyrimą detalės iš laiškų apie bičiulių bendravimą, botaninius interesus, keitimąsi „augalų sėklomis ir svogūnėliais“, „savo sodų bei daržų derliumi – žirniais, saulėgražomis, obuoliais (šiuos vaisius Geniušas visada skindavo tik savo rankomis), kriaušėmis, avietėmis“, gėlėmis (p. 180–182). Autorė pastebi, kad „gėlių auginimas turėjo ir dar vieną privalumą – sudėtingame politiniame kontekste tai buvo ir terapijos rūšis. Kitaip tariant, gėlės padėjo ne tik gyventi, bet ir išgyventi“ (p. 185). Gal ne tik sudėtingame politiniame kontekste, bet ir painiame emocijų pasaulyje? Tos ilgos laiškų citatos primena: ir visgi, jeigu jų tekstai būtų išversti į lietuvių kalbą (išversti pačios Griškaitės), turbūt daugiau šios knygos skaitytojų galėtų patirti tos epochos dvasią, asmenų ryšį, atsispindintį laiškuose.

Pastebėčiau, kad „Išvados“ (p. 203–205), kartais taip išsekinančios autorius (ir skaitytojus), lakoniškos ir parodančios atlikto tyrimo esmę. Ši knyga – moters statuso šeimoje, visuomenėje liudijimas, iškalbingas ir moters gyvenimo tarpsnių, šeimos ryšių tyrimams. Autorė konstatuoja, kad

Volfgangų rankraštinis šeimos palikimas suteikia naujų duomenų apie pouniversitetinį Lietuvos istorijos laikotarpį ir akivaizdžiai rodo, kad net ir uždarius šią aukštąją mokyklą tebevyko įvairiapusė mokslinė ir kūrybinė raiška. Svarbi intelektinė to meto sala – Paluknio dvaras, ne tik turėjo ryškų buvusio Vilniaus universiteto antspaudą, bet ir tęsė šios aukštosios mokyklos gyvenimo tradiciją: čia ir toliau buvo atliekami moksliniai tyrimai, rašomi moksliniai tekstai, vyko mokslinės diskusijos. Tik priešingai nei universitete, šiame mokslu ir kūryba paženklintame dvare reiškėsi ir moterys (p. 205).

Pabaiga. Toliau – šaltiniai, literatūra ir kiti akademinės knygos atributai. Paminėtina: knygos redaktorė Aldona Kaluinienė, dailininkas – Alfonsas Žvilius, fotografas – Gediminas Vitkus, maketavo – Saulius Juozapaitis ir Nijolė Juozapaitienė, o spausdino – „Standartų spaustuvė“.

Pasiteisino tyrėjos pasirinkimas ir žavi jos gebėjimas ir akademiškai, ir šiltai papasakoti moters tyrėjos ir kūrėjos, gyvenusios XIX a. pirmosios pusės Vilniuje, o nuo

1833 iki 1861 m. dvare Paluknyje, istoriją. Aleksandrą Volfgangaitę apibūdinusi kaip pagaviai, jautriai ir išraiškingai rašiusią literatę (p. 38), pati autorė pasižymi tuo pačiu. Bus malonus laikas su šia knyga.

P. S. Dar kartą norėčiau atkreipti dėmesį, kad ši studija yra *BALt* serijos knyga. Taigi ji yra nuo 1999 m. leidžiamo mokslo leidinio *Archivum Lithuanicum* dalis – neperiodinis priedas. Abu leidiniai yra akademinės paskirties ir šių leidinių leidybiniai reikalavimai pagrįsti dar pirmajame *ALt* tome deklaruotais – filologiniu ir sociolingvistiniu aspektais. XX a. pabaigos Lietuvos akademiniam pasaulyje tai buvo kitoks požiūris į literatūros, istorijos šaltinį, tekstą, jo vertę. Tiksliau – pripažinta kiekvieno (pavyzdžiui, ne tik lietuviško, bet ir lenkų, rusų ar kita kalba rašyto) šaltinio vertė. Ir pripažinta to laiko, kada jis rašytas, vertė. Istorikui toks sociolingvistinis aspektas suprantamas ir itin svarbus, nes skaitytoją informuoja ir apie tekstą, ir apie kontekstą. Griškaitės studija yra paremta nuodugnia šaltinių, istoriografijos analize, o gausiose citatose laikomasi *ALt* deklaruotos pagarbos tekstui ir jo skaitytojui (ir rašytojui). Todėl man neatrodo, kad akademinis „XIX a. lenkiškų tekstų“⁵ pateikimas autorės studijoje galėtų būti „bereikalingas kvazimokslinis darbas“⁶. Tiesiog tokia akademinė pozicija. Kaip ir „bereikalingu“ nelaikytinas rankraštinų šaltinių sąrašo detalumas. Šaltinių sąrašas parodo atlikto tyrimo stuburą – platų kontekstą, tyrėjo įdirbį, kompetenciją, akademinę poziciją. Ar tiesiog kitokia akademinė pozicija jau pakankama prielaida naudoti itin spalvingus epitetus „bendresnio pobūdžio pastab[ose]“⁷? Galbūt recenzentai neturėtų baimintis dėl skaitytojų akių ir laiko ar jų nuomone, per daug skrupulingo tyrėjo darbo. O jeigu pasitikėtume autoriumi – mokslininku, kuris ne vienus metus kruopščiai tyrė ir su meile parengė knygą. Ją publikavo savus akademinis principus turinčiame leidinyje. Ir neišvengė kritiko „remarkų“⁸. Visgi ne kiekviena remarka remarkai lygi.

Literatūra:

- GRIŠKAITĖ, REDA, 2003: „*Mineralinis miestelis*“, arba Kurortinės kultūros pradžia Lietuvoje, pagal Vasilijaus von Rothkirko rankraštį „Užrašai apie Druskininkus“ = „Минеральное местечко“ или начало курортной культуры в Лумэе = „*Mineralne miasteczko*“ albo początek kultury uzdrowiskowej na Litwie, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- GRIŠKAITĖ, REDA, 2015: „Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos ‘neakivaizdininkės’: ‘gender aspektas’ Vilniaus senienų muziejaus istorijoje (1856–1865)“, *Kova dėl istorijos: Vilniaus senienų muziejus (1855–1915)*, mokslo straipsnių rinkinys, sudarytojai Reda Griškaitė, Žygintas Būčys, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 290–347.
- GRIŠKAITĖ, REDA, 2016: „‘Kasdienybės rašymas’ kaip provincijos intelektualų kūrybinės raiškos ženklas (Šiaurių dvaro savininko Teodoro Narbuto pavyzdys)“, *ALt* 18, 255–302.

5 Jovaiša 2017, 71.

6 Jovaiša 2017, 71.

7 Jovaiša 2017, 72.

8 Jovaiša 2017, 72.

- JOVAIŠA, LIUDAS, 2017: „Marginalijos išpuoselėto teksto paraštėse“, *Naujasis židinys-Aidai* 8, 71–72.
- MORAVSKIS, STANISLOVAS, 2009: *Iš visur po truputį 1. Nuo Merkinės iki Kauno. Atsiskyrelio gavenda*, parengė Reda Griškaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- MORAVSKIS, STANISLOVAS, 2016: *Iš visur po truputį 2. Broliai bajorai. Atsiskyrelio gavenda*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- TIŠKEVIČIUS, KONSTANTINAS, 2013: *Neris ir jos krantai: hidrografiniu, istoriniu, archeologiniu ir etnografiniu požiūriu*, antra laida lietuvių kalba, parengė Reda Griškaitė, iš lenkų kalbos vertė Irena Katilienė, Vilnius: Mintis.

VILMA ŽALTAUSKAITĖ
XIX amžiaus istorijos skyrius
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108, Vilnius, Lietuva
el. p.: vilsimas@gmail.com

Gauta 2019 m. liepos 15 d.

ARCHIVUM

Lithuanicum 21, 2019

Leidžiamas kartą per metus / Annual

DAILININKAS

Alfonsas Žvilius

MAKETUOTOJAI

Nijolė Juozapaitienė

Saulius Juozapaitis

REDAKTORĖS

Irena Štikonaitė

Jūratė Sviackevičienė

KOREKTORĖ

Aldona Kaluinienė

Lietuvos
mokslo
taryba

ARCHIVUM *Lithuanicum*

21 tomo (2019) leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA pagal Valstybinę

lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024

metų programą (projekto finansavimo

sutartis Nr. S-LIP-19-12)

REDAKTORIŲ KOLEGIJA / EDITORIAL BOARD

ARCHIVUM *Lithuanicum*

Lietuvos istorijos institutas

Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius, Lietuva

www.istorija.lt/journals/archivum-lithuanicum/

Tel. (+370 5) 261 44 36

SPAUSTUVĖ / PRINTER

UAB Petro ofsetas

Naujoji Riononių g. 25C, LT-03153 Vilnius, Lietuva

Tel. (+370 5) 273 33 47

2019 12 03

Tiražas 250 egz.